

Kuzmenko T.Yu., PhD, Associate Professor, Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University, Кузьменко Т.Ю., кандидат архітектури, доцент, Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка, tancho286@gmail.com, <http://orcid.org/0000-0003-1749-1128>,

Liakh V.M., PhD, Associate Professor, Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University, Лях В.М., кандидат архітектури, доцент, Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка, lyakhvm37@gmail.com, <http://orcid.org/0000-0002-4238-7800>,

Dmytrenko A.Yu., PhD, Associate Professor, Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University, Дмитренко А.Ю., к.т.н., доцент, Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка, metr5555@ukr.net, <http://orcid.org/0000-0003-4757-5218>,

Trehubov K.Yu., PhD, senior lecturer, Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University, Трегубов К. Ю., кандидат архітектури, старший викладач, Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка, trehubov@i.ua, <http://orcid.org/0000-0001-8231-9880>

THE METHODOLOGY FOR SELECTING A PROMISING FUNCTION SPECIALIZATION OF A SUBURBAN RURAL SETTLEMENT

МЕТОДИКА ВИБОРУ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ ПРИМІСЬКИХ СІЛЬСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ

Abstract

The typology of suburban rural settlements has been specified, the main factors influencing the functional specialization and planning organization of suburban rural settlements (SRS) are determined. The methodology and algorithm of choice of functional specialization of settlements in suburban zone of cities are substantiated. The main types of suburban rural settlements are proposed according to the zoning of the suburban zone.

Key words: suburban zone, functional and planning organization, suburban rural settlements (SRS), algorithm of choice, functional specialization

Анотація

Уточнено типологію приміських сільських поселень, визначено основні фактори, що впливають на функціональну спеціалізацію та планувальну організацію приміських сільських поселень (ПСП). Обґрунтовано методику та алгоритм вибору функціональної спеціалізації поселень в приміській зоні міста. Запропоновані основні типи приміських сільських поселень відповідно із зонуванням приміської зони.

Ключові слова: приміська зона, функціонально-планувальна організація, приміські сільські поселення (ПСП), алгоритм вибору, функціональна спеціалізація

Дослідження історичних, соціально-економічних, демографічних факторів та урбанізаційних процесів (в т. ч. процесів міграції), а також узагальнення існуючих типів сільських поселень, дозволило класифікувати ПСП за певним набором ознак. На нашу думку, доцільно виділення наступних ознак для класифікації ПСП: за адміністративним підпорядкуванням, за місцезнаходженням у приміській зоні, по відношенню до зовнішніх магістралей, за величиною, характером зайнятості населення, функціональним призначенням, характером забудови, конфігурацією плану, містоформуючою базою. У вітчизняному містобудуванні останніх десятиліть є

дослідження з проблем функціональної та архітектурно-планувальної організації малих сільських поселень (Дмитренко А. Ю. [1]) та центральних сіл первинної системи розселення (Степанюк А. В. [4]). Напрацювання цих авторів певною мірою стосуються і приміських зон, виходячи з наявності в її межах цих типів поселень. Аналіз закордонного досвіду виявив, що на початку XXI ст. виділяються нові типи поселень в приміських зонах великих міст Росії, а саме поселення ексклюзивного характеру: артселища, резиденції великих міських фірм, туристичні, екологічні - центри оздоровлення та реабілітації сільських територій, поселення високих наукових та аграрних технологій. В Європі значна частина функцій великих міст (учбово-наукова, адміністративно-ділова, зайнятість населення, забезпечення його житлом, торгівельне обслуговування), які потребують значних вільних територій, часто виноситься в приміську зону. Це зумовлено меншими податками на нерухомість та більш низькою вартістю землі у приміській зоні. Основні типи приміських поселень в країнах Європи: це **супутники та рекреаційні поселення, а також урбанізовані житлові масиви, призначенням яких є розвантаження міст-центрів.**

В ході дослідження виявлені *сучасні тенденції* у змінах функціонально-планувальної організації сільських поселень в приміських зонах: занепад культурно-побутової сфери обслуговування сільського населення; значне збільшення території при зменшенні чисельності населення, що відбувається за рахунок розпаювання сільськогосподарських угідь та ліквідації виробничих зон; перепрофілювання сільських виробничих зон на інше спрямування, частіше їх занепад та ліквідація; збільшенням числа землекористувачів, що ускладнює розпланування територій; нівелює містоформуюче значення сільськогосподарського підприємства, на зміну якому приходять бізнес різних форм власності; експорт з міст-центрів на територію ПСП таких основних функцій: житлової, промислової та рекреаційної; утворення нових функцій: рекреації, бізнесової, науково-учбової, що формують виробничі комплекси різного призначення; організація котеджних містечок для мешканців міста в межах існуючих ПСП, на території дачних та садових товариств, на територіях земельного запасу та пашні, яка виведена із земель аграрного призначення; розподіл функцій і об'єктів громадсько-побутового обслуговування між населеними пунктами об'єднаної територіальної громади.

В той же час, ліквідація значного тваринницького виробництва, що знаходилося в межах села з порушенням санітарно-захисних зон, поліпшує довкілля та створює умови для використання вивільнених ділянок для житла, рекреаційної діяльності, виробництва, що не потребує санітарних розривів. Ведення приватного бізнесу на власній ділянці забезпечує певну зайнятість населення, обумовлює формування нових елементів забудови – біфункціонального житла. Виявлено, що в зоні впливу великих міст, за останні десятиліття відбувається диференціація ПСП за функціональною спеціалізацією, що є наслідком самоорганізації. Виявлено, що зміни функціонально-планувальної структури ПСП та формування різних типів поселень суттєво різняться в залежності від відстані до міста-центру. Так, в радіусі 20 км від Полтави і Сум виявлено: села, що функціонують, як супутники великих міст; центри первинних систем розселення та аграрних підприємств; аграрно-індустріальні поселення; дачні та поселення, виробничим сектором яких є особисте підсобне господарство; поселення підсобних господарств міських підприємств. В радіусі R=40 км виявлено: центри первинних систем розселення та великих аграрних підприємств; поселення фермерських господарств; поселення, виробничою базою яких є малий бізнес різних галузей; поселення - центри художніх промислів, ремесел, туризму, індивідуального відпочинку тощо; природоохоронні фермерські поселення, населення яких зайнято відновленням природних ресурсів, бджільництвом, екологічно чистим рослинництвом, біотехнологіями тощо.

Таким чином, виявлено тенденцію формування сільських поселень в приміських зонах великих міст-центрів наступних типів: **поселення-супутники, рекреаційні та виробничі поселення.**

Визначення функціональної спеціалізації ПСП проводиться на основі наявності на його території сприятливих ресурсів, які є визначальними для певного типу поселення. Дослідження, проведені в [2, 3], виявили певний набір факторів, що впливають на формування типу ПСП. Їх визначальний вплив можна оцінити за параметрами, що характеризують ресурси поселення. Стратегія розвитку кожного ПСП базується на виборі оптимального варіанту його функціонального призначення. Доцільним виявляється формування алгоритму визначення функціональної спеціалізації ПСП як чіткої послідовності дій [2]:

1. Систематизація наявності ресурсів в ПСП для певної функціональної спеціалізації;
2. Вибір параметрів оцінки показників, що характеризують вплив визначальних факторів на функціональну спеціалізацію поселення (всього доступних 14 статистичних показників);
3. Визначення шкали ранжування параметрів за кількісними та якісними показниками, відповідно наявних ресурсів ПСП;
4. Сумарна оцінка для 3-х варіантів функціонального типу поселення (рекреаційного, поселення-супутника та виробничого) за 14-ти параметрами і визначення переважного типу функціональної спеціалізації за найбільшою сумою балів;
5. Верифікація результатів вибору функціональної спеціалізації за 7 параметрами (найбільш важливими для певного типу ПСП) та порівняння варіантів;
6. Уточнення вибору функціональної спеціалізації ПСП.

Обґрунтування вибору функціональної спеціалізації ПСП можливо провести за бальною оцінкою параметрів, що характеризують ресурси, визначальні для певних типів поселень: рекреаційного, виробничого чи поселення-супутника. Усі параметри (14 доступних статистичних показників) згруповані у наступні групи: природні особливості, заповідні території, демографічні, виробничі, комунікаційні, а також враховується характер земельних ресурсів та житлового фонду ПСП. За сумарними показниками 14-ти параметрів (виражених в балах від 0 до 7) можна провести оцінку параметрів наявних ресурсів певного ПСП та визначено його пріоритетну функціональну спеціалізацію. Природні ресурси на території ПСП та їх оцінка в балах проводиться за кількісними показниками, наприклад: річка – 1 бал; річка і ставок – 2 бали; річка, ставок, балка – 3 бали; річка, ставок, балка чи яр, лісовий масив – 4 бали тощо. Загалом, за наявності і кількості природних ресурсів (річка, озеро, балка чи яр, ліс, ставок) проводиться оцінка території ПСП за природними факторами, за рекреаційно-туристичними та іншими факторами. Наявність значних обсягів сезонного житлового фонду на території ПСП обумовлює перепрофілювання його в рекреаційне поселення, а вільного житлового фонду в малому поселенні із стійким зменшенням населення – в дачне з організацією відповідної інфраструктури. Так, для рекреаційного поселення важливими є наявність природних ресурсів та заповідних об'єктів, відсутність шкідливого виробництва, обсяги вільного та сезонного житлового фонду, наявність дачних чи садових кооперативів, вільних земельних ресурсів тощо.

Для формування поселення-супутника визначними факторами є: відстань до міста-центру (до 20 км), частка працюючого населення, що здійснює щоденні міграційні переміщення (до 30 %), для організації нової житлової забудови важливим є наявність вільних земельних ресурсів (більше 10 га). Характер земельних ресурсів характеризується за наявністю: земельного фонду для нового житлового будівництва в межах села та земельного запасу.

Для формування виробничого типу поселення, як і поселення-супутника, визначальними є параметри, що сприяють формуванню виробничих типів поселень. Для нього визначними є: вільні трудові ресурси, наявність земельних ресурсів, виробничих об'єктів, що перестали функціонувати (такий стан є характерним для більшості ПСП).

Conclusions. Дослідження закономірностей впливу міста-центру та локальних ресурсів на формування функціонально-планувальної організації ПСП дозволили розробити науково-обґрунтований підхід до вибору стратегій їх розвитку, що пов'язаний зі спеціалізацією в системі населених місць приміської зони. Встановлено факторну залежність впливу потреб міста-центру, наявності туристично-рекреаційних, транспортно-комунікаційних ресурсів ПЗ та локальних ресурсів ПСП на формування функціональної спеціалізації поселень приміської зони. Для порівняння та оцінки ресурсів ПСП, визначено кількісні та якісні параметри, що їх характеризують. Таким чином, запропоновано методику бальної оцінки ресурсів ПСП, що обумовлюють їх функціональну спеціалізацію, як перспективну стратегію розвитку та вдосконалення архітектурно-планувальної структури цих поселень.

References

1. Дмитренко А. Ю. *Принципи функціонально-планувальної організації малих сільських поселень (на прикладі Північно-Східного регіону України: дис....канд. техн. наук : 05.23.20 / Дмитренко Андрій Юрійович. – Полтава, 2006. – 212 с.*
2. Кузьменко Т. Ю. *Принципи функціонально-планувальної організації приміських сільських поселень (на прикладі Північно-Східного регіону України): дис...канд. архіт. : 18.00.04 / Кузьменко Тетяна Юріївна. – Харків, 2018. – 241 с.*
3. Лях. В. М., Кузьменко Т. Ю. *Про особливості функціонально-планувальної організації приміських сільських поселень в сучасних соціально-економічних умовах / В. М. Лях, Т. Ю. Кузьменко // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. 2006. – вип. 16. – С. 223-230.*
4. Степанюк А. В. *Архітектурно-планувальна реконструкція центральних сіл первинної системи розселення (на прикладі Львівської області): автореф. дис. на здобуття ступеня канд. архіт. : спец. 18.00.01 «Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури» / А. В. Степанюк. – Львів, 2011. – 24 с.*